

Війна та економіка: легальні та нелегальні практики отримання доходів

Лілія Верховод, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті підкреслюється, що збройний конфлікт став частиною буття сучасної України та спричинив зміни в усіх сферах суспільного життя. Це актуалізувало науковий дискурс щодо природи сьогоднішніх війн та їх особливостей. У статті підкреслюється, що на сучасному етапі війна між могутніми державами є малоймовірною з огляду на можливість використання ядерної зброї. Натомість у різних точках світу періодично виникають та тривають конфлікти малої інтенсивності. Вони настільки вплітаються в суспільне життя, що спричиняють переформатування економіки як в локальному, так і глобальному масштабі.

Складовою сучасної капіталістичної системи є галузі, які обслуговують військові потреби. Доходи оборонних корпорацій свідчать про високий попит на їх продукцію. Вона використовується не лише країнами, втягнутими в збройне протистояння, а й іншими державами, які в будь-який момент можуть опинитися у стані війни. У локальному масштабі збройне протистояння є руйнівним для економіки країни, орієнтованої на функціонування в мирний час. Набуття конфліктом затяжного характеру спричиняє зміни в усіх аспектах суспільного життя. Економічна система адаптується та породжує нові практики. Виникають парадоксальні ситуації, коли з'являються можливості «заробляти» на конфлікті, а відтак і особи, які зацікавлені у його збереженні.

Збройний конфлікт в Україні найчастіше називають гібридною війною. Разом з тим у науковому дискурсі присутні й інші назви – конфлікт в «сірій зоні», «сіра війна», необмежений конфлікт, не конвенціональна війна як «війна за дорученням». Війна на Донбасі є новим типом конфлікту. З огляду на її тривалість, вона спричинила появу різного роду економічних практик – як легальних (наприклад, збільшення об'ємів військових замовлень, сфера послуг для постійно мігруючих внутрішньо переміщених осіб тощо), так і нелегальних (наприклад, контрабанда товарів через лінію розмежування). Вони стали частиною повсякденності не лише прифронтових зон Донбасу, а і всієї країни.

Ключові слова: *війна, економіка, Донбас, економічні практики, лінія розмежування, прифронтна зона, контрабанда*

War and economy: legal and illegal practices of income generation

Liliia Verkhovod, Luhansk Taras Shevchenko National University

The article emphasizes that the armed conflict has become a part of modern Ukraine and caused changes in all spheres of public life. This updated the scientific discourse about the nature of today's wars and their characteristics. The article emphasizes that at the present stage, the war between powerful powers is unlikely, given the potential for the use of nuclear weapons. However, the conflicts of low intensity periodically arise and continue in various parts of the world. Not only do they become constituent elements of public life, but reform the economy both at global and local level.

The components of modern capitalist system are the industries that serve military needs. The income of defense corporations show high demand for their products. It is used not only by the countries that are involved in an armed confrontation, but also by other states that can be at war any moment. Locally armed confrontation is destructive for the economy of the country, focused on functioning in peacetime. Being involved into a protracted conflict entails changes in all the aspects of social life. Economic system adapts and generates new practices. Some paradoxical situations arise, so that there some opportunities to "earn" on the conflict, and therefore people who are interested in its preservation.

The armed conflict in Ukraine is often called a hybrid war. Besides, in scientific discourse there are other names – the conflict in the «grey zone», «grey war», unlimited conflict, a non-conventional war as «War on behalf of». The war in Donbass is a new type of conflict. Taking into consideration its duration, it has led to the emergence of various kinds of economic practices – both legal (for example, the increase in

military orders, scope services for permanently migrating displaced people, etc.), and illegal (for example, smuggling of goods across the line of demarcation). They have become a part of everyday life not only in the frontline areas of Donbass, but also of the entire country.

Keywords: war, economy, Donbass, economic practices, line demarcation, front zone, and smuggling

Война и экономика: легальные и нелегальные практики получения доходов

Лилия Верховод, Луганский национальный университет имени Тараса Шевченка

В статье подчеркивается, что вооруженный конфликт стал частью бытия современной Украины и вызвал изменения во всех сферах общественной жизни. Это актуализировало научный дискурс о природе сегодняшних войн и их особенностях. В статье подчеркивается, что на современном этапе война между передовыми государствами маловероятна, что объясняется наличием ядерного оружия. Вместе с тем в различных точках мира периодически возникают и продолжаются конфликты малой интенсивности. Они настолько вплетаются в общественную жизнь, что обуславливают переформатирование экономики как в локальном, так и глобальном масштабе.

Отрасли, которые обслуживают военные нужды, являются неотъемлемой частью современной капиталистической системы. Доходы оборонных корпораций свидетельствуют о высоком спросе на их продукцию. Она используется не только странами, вовлеченными в вооруженное противостояние, но и другими государствами, которые в любой момент могут оказаться в состоянии войны. В локальном масштабе вооруженное противостояние разрушительно для экономики страны, ориентированной на функционирование в мирное время. Переход конфликта от острой стадии к затяжной вызывает изменения во всех аспектах жизни общества. Экономическая система адаптируется и порождает новые практики. Возникают парадоксальные ситуации, когда появляются возможности «зарабатывать» на конфликте, а вместе с тем и лица, которые заинтересованы в его сохранении.

Вооруженный конфликт в Украине чаще всего называют гибридной войной. В научном дискурсе присутствуют и другие названия – конфликт в «серой зоне», «серая война», неограниченный конфликт, не конвенциональная война как «война по доверенности». Война на Донбассе является новым типом конфликта. Она способствовала появлению как легальных (например, увеличение объемов военных заказов, сфера услуг для постоянно мигрирующих внутренне перемещенных лиц и т.п.), так и нелегальных (например, контрабанда товаров через линию разграничения) экономических практик. Они стали частью повседневности не только прифронтовых зон Донбасса, но и всей Украины.

Ключевые слова: война, экономика, Донбасс, экономические практики, линия разграничения, прифронтовая зона, контрабанда

Вступ.

Війна вже не перший рік є частиною буття українського суспільства. У новинах різних засобів масової інформації щоденно висвітлюються події на сході України. Вони стали важливою складовою політичного, наукового, суспільного дискурсу. Збройний конфлікт та його вирішення проходили червоною лінією в передвиборчих агітаціях політиків під час президентської та парламентської кампаній 2019 р. Це не дивно, бо суспільство вимагає суттєвих зрушень в даному напрямку.

Цілком закономірно виникає питання «Як в умовах війни функціонує сучасна економіка?». Здавалось, що відповідь проста. Початок воєнних дій на території будь-якої дер-

жави має руйнівні наслідки для її економіки. Наприклад, експерти зазначають, що «російська агресія завдала Україні безпрецедентних гуманітарних і соціальних втрат і спричинила серйозні деструктивні процеси, у т. ч. руйнацію інфраструктури на території бойових дій, дезорганізацію усталених виробничих зв'язків і критично важливих постачань ресурсів, часткову втрату зовнішніх ринків та експортного потенціалу» (Українець, Яблонська, Кравець, & Стасина, 2015). Проте згодом економіка країни адаптується та перебудовується під потреби війни. Як результат, змінюються економічні практики та економічна поведінка різного роду соціальних суб'єктів. В умовах капіталістичної системи локальні війни можуть розглядатися як потенційні джерела прибутку.

З урахуванням того, що ми маємо справу з новим типом збройного конфлікту в Україні, актуальним є дослідження його впливу на економіку країни.

Ступінь розробленості проблеми.

Взаємозв'язок економіки та війни є новою темою в науковій літературі. Багато праць присвячено власне військовій економіці (Р. Бойко, О. Семененко, І. Чекед, О. Крешиний, В. Пташник, Г. Лягушев, А. та ін.). Взаємозв'язок економіки та війни більш детально аналізується у доробках С. Кулицького (2016, 2017), К. Зацепіної (2014), І. Кононова (2018), В. Горбуліна (Горбулін В. та ін., 2017), Л. Верховод (2017, 2018) та ін. Разом з тим у вітчизняній соціології мало освітленою залишається проблема економічної поведінки людини в умовах збройного конфлікту малої інтенсивності.

Результати дослідження.

Збройний конфлікт на Україні активізував дискусії з приводу особливостей та природи сучасних війн. Н. Хомський зазначає, що «війна між великими державами більше не почнеться – оскільки, якщо прогноз виявиться невірним, то ми не встигнемо дізнатися про початок війни» (Хомський, 2016, с. 564). Про малоімовірність війн між передовими країнами пише І. Кононов. Дослідник підкреслює «війни в світі не зникли. Вони перемістилися в країни “третього світу”, які стали зоною протистояння капіталізму та соціалізму. Війни ці велися під “ядерною парасолькою”. Інтервенти і повстанці, диверсанти і рейнджери, спецслужби і терористи, подвійні агенти і революціонери-ідеалісти – звичайні суб'єкти військових конфліктів цього часу. Ситуація ще більше ускладнилася з крахом світової соціалістичної системи, глобалізацією та кризовими явищами у світовій капіталістичній системі. З лица нашої планети почали розповзатися “війни малої інтенсивності”, в рамках яких практикувалися етнічні чистки з елементами геноциду. Терористичні організації і спецслужби все більше ставали схожими один на одного. Межі між світом і війною розмивалися» (Кононов, 2017, с. 147).

Науковці намагаються розібратися у «термінологічних хитросплетіннях» нового типу збройного протистояння, окреслити його специфіку, намітити шляхи вирішення проблеми. Ю. Візниця відзначає, що «роз-

митість і невизначеність природи сучасних конфліктів відбивається у множинності термінологічних назв для широкого спектра явищ: гібридна війна, конфлікти в “сірій зоні”, “сірі війни”, необмежені конфлікти та інші, що мають на меті відрізнити сучасні війни від традиційних, або конвенційних, видів збройних конфліктів» (Візниця, 2018, с. 27). Збройний конфлікт в Україні найчастіше називають гібридною війною (наприклад, В. Горбулін, Г. Поцепцов, І. Рущенко та ін.), під якою розуміють військові дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів із метою досягнення стратегічних політичних цілей (Візниця, 2018, с. 27). Даний термін міцно укорінився у суспільній свідомості. У науковому дискурсі присутні і набувають поширення й інші точки зору з цього приводу. І. Кононов для позначення війни в Україні використовує термін не конвенціональних війн як «війн за дорученням». Дослідник зазначає, що такі війни ведуться з використанням «квазідержавних або зовсім недержавних військових формувань. У цих конфліктах дуже складний зовнішньополітичний фон: безпосередньо за сторонами, що борються, завжди чітко видно інші суб'єкти світової політики» (Кононов, 2018, с. 29).

Такої ж думки дотримується К. Зацепіна. Вона відзначає, що «кількість військових конфліктів у світі не скоротилася – наразі вони перемістилися на території третіх країн, де наддержави підтримували різні сторони в цивільних, внутрішніх війнах – іноді явно, а іноді під прикриттям цілей встановлення порядку і справедливості» (Зацепіна, 2014).

Військовий конфлікт в Україні актуалізував дискурс війни у вітчизняній науці. Ю. Мацієвський зробив огляд літератури на тему військових дій на Донбасі. У результаті він виокремив три точки зору на дану проблему, які мають місце в науковому та суспільному дискурсі. «На Заході, а також в російських офіційних ЗМІ домінує дискурс внутрішнього конфлікту, де центральним поняттям є «громадянська війна». Водночас частина західних вчених поділяє т. зв. «прагматичний дискурс», який визнає присутність як громадянської війни, так і прихованої агресії з боку РФ, але основний наголос робиться на пошуці шляхів припинення конфлікту. В Україні,

навпаки, переважає дискурс «гібридної війни»» (Мацієвський, 2019, с. 61).

Проблема природи сучасних війн аналізується в роботах І. Кононова. Дослідник вважає недоречним використання популяризованого терміну «гібридна війна». Натомість він оперує поняттями неконвенціональна війна, війна за дорученням. І. Кононов підкреслює роль економічних причин появи збройних конфліктів у світі. З цього приводу він пише: «Подібні війни є війнами правлячих угруповань, в яких населення використовується як засіб. Незважаючи на ідеологічне обґрунтування, вони виконують функцію екстерналізації витрат у процесі капіталістичного виробництва. І. Валлерстайн давно звернув увагу на те, що умови для цього значно звузилися. Капіталісти не можуть екстерналізувати витрати за рахунок їх перекладання на населення колоніальних країн або за рахунок хижачького використання природного середовища. Саме нові війни стали несподіваною формою екстерналізації витрат. Звідси контрабанда і нелегальні ринки з високими цінами, які не можуть скластися в нормальних умовах» (Кононов, 2017, с. 152).

Історики та економісти підкреслюють, що перша світова війна змінила принципи функціонування та управління військовою економікою. «В результаті практично вся продукція військового призначення почала випускатися приватними підприємствами, що стало поштовхом до появи військово-промислових фірм з приватною власністю. По сьогодні, в країнах з розвинутою ринковою економікою ключова роль у виробництві продукції військового призначення відведена приватним компаніям» (Скринченко, 2015, с. 58). Отже, оборонні підприємства в умовах сучасної капіталістичної системи всіляко зацікавлені у збільшенні попиту на свою продукцію. Кризові періоди у житті суспільства активно сприяють цьому процесу. Німецький економіст Карл-Хайнц Паке відзначає: «Війна з економічної точки зору – це величезний перерозподіл ресурсів: в мирний час пріоритет віддається споживчому ринку, а у воєнний – виробництву засобів знищення. Виробники озброєнь виграють в конфлікті, а інших товарів – програють, хоча це не завжди відразу помітно» (Експерты о том, кому выгодны вооруженные конфликты, 2016). На сучасному етапі до найвідоміших оборонних під-

приємств відносять «Локхід-Мартін» (США), «Боїнг» (США), «BAe системз» (Великобританія), «Рейтеон» (США), «Нортроп-Грумман» (США), «Дженерал дайнемікс» (США), «Ербас груп» (трансевропейська), «Юнайтед технологіс» (США), «Фінмекканіка» (Італія), «Ел-3 ком'юнікейшнз» (США). Їх загальна частка становить близько 50% світового об'єму військових продажів (Корчагин, 2016).

А. Мовчан зазначає, що «наявність воєн необхідно для виробників озброєння як з точки зору збільшення попиту на свій товар безпосередньо, так і опосередковано: чим більше війн, тим більше ризик, тим більше озброюються країни. На локальні війни з'їжджається велика кількість експертів з різних країн для того, щоб подивитися, як працюють нові системи зброї. Дуже часто вони здійснюють постачання на театр військових дій безплатно або за дуже низькими цінами для перевірки цих технологій, що дозволяє краще їх продавати або адаптувати» (Експерты о том, кому выгодны вооруженные конфликты, 2016). Прибутки величезних оборонних корпорацій сягають десятків мільярдів доларів. Показовим є те, що останніми роками на цей ринок почали виходити китайські компанії (табл. 1).

В умовах війни мають можливість заробити не лише підприємства, які займаються виробництвом різних видів зброї. А. Мовчан стверджує, що «є достатньо серйозні аргументи, згідно з якими одним із агентів другої війни Сполучених Штатів та Іраку була компанія Halliburton. В результаті вона отримала замовлення на відновлення іракської нафтової промисловості приблизно на 100 мільярдів доларів» (Експерты о том, кому выгодны вооруженные конфликты, 2016).

Окрім великого бізнесу, на війні мають можливості заробити і менш значимі економічні агенти. І. Кононов зазначає, що «зона конфлікту пронизується нелегітимними практиками (контрабанда, незаконне переміщення людей, імітація бойових дій для досягнення приватних цілей і т. п.). Коли війна набуває позиційного характеру, виникає різке розходження між лінією протистояння і життям решти території країни, яка зовні повертається до мирного життя. Однак із зони конфлікту поширюється зброя і практики насильницького вирішення будь-яких проблем» (Кононов, 2018, с. 30).

Таблиця 1

Рейтинг корпорацій, що займаються виробництвом продукції військового призначення, складений виданням Defense News (Top 100 for 2020, 2020)

Ранг	Назва компанії		Прибуток від оборони у 2018 р. (в млн долл.)	Прибуток від оборони в 2017 р. (в млн долл.)	Загальний прибуток, 2018 р.
1	Lockheed Martin	США	\$ 50,536.00	\$ 47,985.00	\$ 53,762.00
2	Boeing	США	\$ 34,050.00	\$ 20,561.00	\$ 101,127.00
3	Northrop Grumman	США	\$ 25,300.00	\$ 21,700.00	\$ 30,095.00
4	Raytheon Company ¹	США	\$ 25,163.94	\$ 23,573.64	\$ 27,058.00
5	Aviation Industry Corporation of China	Китай	\$ 24,902.01	\$ 22,898.73	\$ 66,405.36
6	General Dynamics	США	\$ 24,055.00	\$ 19,587.00	\$ 36,200.00
7	BAE Systems	Велико-британія	\$ 22,477.48	\$ 22,380.04	\$ 24,569.06
8	China North Industries Group Corporation Limited	Китай	\$ 14,777.77	\$ 14,206.36	\$ 68,100.30
9	Airbus	Нідерланди / Франція	\$ 13,063.82	\$ 11,185.91	\$ 75,220.59
10	China Aerospace Science and Industry Corporation	Китай	\$ 12,130.93	\$ 11,206.28	\$ 37,909.17

К. Возьний відзначає, що початок будь-якої війни завжди сприяє розвитку приватного підприємництва. З цього приводу він пише: «Найбільші статки та майно приватним бізнесом створювалися споконвіків у періоди криз і воєн, тобто в часи масового зубожіння населення та банкрутства цілих держав. Збільшення чисельності армії у ході війни неминуче вимагає більших обсягів поставок озброєння, продуктів, одягу, взуття, засобів зв'язку, боеприпасів, пального і мастильних матеріалів, запасних частин, похідного спорядження тощо» (Возьний, 2010, с. 13).

Збройний конфлікт в Україні спричинив масштабні зміни в економіці. Основними наслідками є: економічна нестабільність, зниження ділової активності; втрата частки промислового потенціалу (на окупованих територіях опинилося до 20 % промислових підприємств України); руйнування виробничої та соціальної інфраструктури Донецької та Луганської областей; пошкодження та руйнування житлового фонду;

зменшення аграрного потенціалу країни; зростання безробіття та зниження купівельної спроможності населення; погіршення бізнес-клімату; зниження обсягів експорту та втрата надходжень до бюджету з окупованих підприємств тощо (Кучер, 2018, с. 149).

На військові потреби у бюджеті України закладаються значні кошти у порівнянні з попередніми роками, активно розвивається військово-промисловий комплекс, зростає чисельність української армії.

За даними Стокгольмського інституту проблем миру (SIPRI), останніми роками суттєво збільшилися військові витрати України. Наприклад, у 2013 р. цей показник становив 2,047 млрд долл., а у 2019 р. – 4,557 млрд долл. (Стокгольмський інститут проблем миру, 2020а). Якщо взяти співвідношення витрат до ВВП країни, то маємо 1,6 % та 3,4 % відповідно (Стокгольмський інститут проблем миру, 2020). Більш детальна динаміка даного показника в Україні представлена на рис. 1¹.

Надзвичайно затребуваними стали ті галузі, які так чи інакше обслуговують

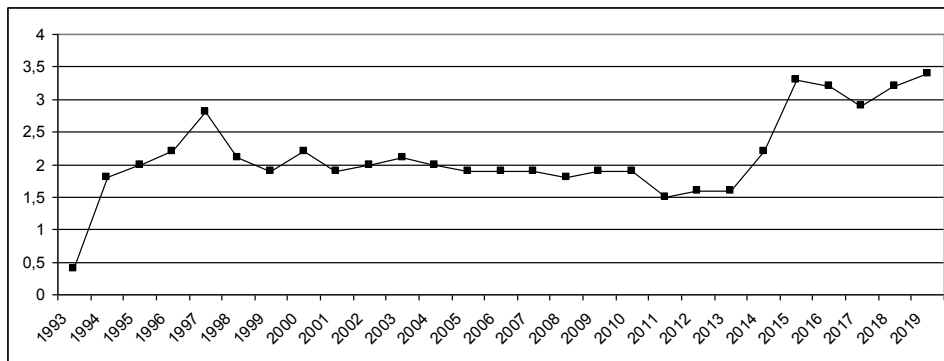

Рис. 1. Військові витрати України у співвідношенні до ВВП (у %) за роками

військові потреби. У якості прикладу можна навести збільшення доходів державного концерну Укроборонпром. Наприклад, протягом 2018 р. його чистий дохід зріс на 32 %, а в деяких підрозділах на 100 %; виробництво високоточної зброї та боєприпасів підвищилося з 2,7 млрд гривень до 5,8 млрд гривень за показником чистого виторгу, дохід підприємств РІС, радіозв'язку та спеціального приладобудування зріс із 2,3 млрд до 3,4 млрд, а бронетанкової галузі – з 5 млрд до 6,44 млрд гривень (Чистий дохід Укроборонпрому зріс на третину, 2019).

Військовий конфлікт спричиняє підвищення ризиків у бізнесі, зокрема у нелегальному. Чим вище ризик, тим більш високий рівень прибутку закладається у вартість товару. А. Мовчан, розмірковуючи над зв'язком економіки та війни, відзначає: «Іноді вкрай важливим у бізнесі є підвищення ризиків. Висока маржа з'являється тільки там, де є високі ризики (наприклад, в наркотрафіку). Тому територія Афганістану навряд чи буде мирною найближчим часом, там надто важливо мати нестабільність, неконтрольованість, непрозорість» (Експерти о том, кому вигідно вооруженные конфликты, 2016). Лінія розмежування між не окупованими та окупованими зонами Донбасу теж стає джерелом нелегальних та напівлегальних економічних практик. І. Кононов відзначає, що це є характерною рисою конфліктів малої інтенсивності (Кононов, 2019, с. 156).

Війна на Сході України породила нові практики отримання доходів. Наприклад, за-

борона оптової торгівлі з окупованими територіями призвела до підвищення роздрібних цін в неокупованих населених пунктах, які розташовані неподалік лінії розмежування. Люди пенсійного віку з ОРДЛО здійснюють «маятникову» міграцію з метою підтвердження права на соціальні виплати та заодно роблять закупи. Продукти, одяг, ліки стали значно дорожчими, що викликало обурення серед місцевого населення.

Різного роду міжнародні організації, які досліджують ситуацію на Донбасі, констатують поширеність схем нелегальної оптової торгівлі з окупованими територіями. Ще у 2017 р. Національний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО) провів дослідження «Перетинаючи межу: нелегальна торгівля з окупованим Донбасом, що підриває оборону». Авторами було описано 5 способів нелегального переміщення товарів через лінію зіткнення: 1) через автомобільні коридори та контрольні пункти (зловмисники вдаються до маніпуляції із документацією на вантаж; наприклад, записують його як гуманітарну допомогу); 2) через гуманітарно-логістичні центри, які були організовані для роздрібною торгівлі; 3) через 7 залізничних коридорів (до 15 березня 2017 року офіційно перевозили з України до ОРДЛО вугілля та руду, а зловмисники нелегально вивозили товари у подвійному дні вагонів або у додаткових незадекларованих вагонах); 4) незаконне переміщення відбувається в обхід пунктів пропуску; 5) «перерваний транзит» (товар, який

¹ Національний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО) – спільна ініціатива Transparency International Defence and Security та Transparency International Україна. НАКО об'єднує українських громадських діячів, журналістів, а також міжнародних експертів для протидії корупції у сфері безпеки та оборони. Ініціатива діє за підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерландів. URL: <https://nako.org.ua/>.

прямує до ОРДЛО, декларується як транзитний у Росію. На території РФ інформацію у накладній змінюють. З території РФ вантаж заїжджає до окупованих територій через неконтрольовані ділянки кордону) (НАКО, 2017, с. 25–43).

Контрабанда є доволі поширеною нелегальною економічною практикою. Такий стан речей зумовив актуалізацію суспільного, політичного та наукового дискурсу на дану тему. За оцінками експертів, щорічні обсяги тіншових потоків лише продуктів харчування в окуповані райони і АР Крим сягають 3 млрд. долл. США (Горбулін та ін., 2017, с. 306).

У монографії за ред. В. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт» наводяться такі дані: «Вартість «супроводу» вантажного автомобіля з «контрабандним» товаром коливається від 10 до 100 тис. грн. (за оцінками волонтерів у окремих випадках 200 тис. грн., або до 20 грн. за 1 кг вантажу)... За даними оперативних мобільних груп, обсяги щоденних нелегальних платежів на одному блокпості коливаються від 1 до 5 млн. грн.» (Горбулін та ін., 2017, с. 306).

Наведені факти відомі не лише представникам органів влади, міжнародних організацій, а й пересічним громадянам. В Україні розроблені механізми боротьби з даним явищем. Правоохоронні органи звітують про боротьбу з нелегальними практиками на кордоні, зокрема і на лінії розмежування. У ЗМІ періодично з'являються повідомлення такого роду. Водночас масштаби контрабандних практик в зоні конфлікту залишаються значними і викоринити їх повністю, на думку деяких посадовців, не представляється можливим. Наприклад, Г. Тука, колишній голова Луганської військово-цивільної адміністрації, в одному із інтерв'ю з цього приводу зазначив: «Це повна ілюзія, що одна людина може щось зупинити. Я думаю, що в нинішній ситуації, коли стабілізовано фронт, це зробити вже неможливо... Чим довше триває конфлікт, тим більше людей починають заробляти саме на цьому конфлікті. Відповідно, тим більше людей зацікавлені в збереженні цього конфлікту» («Размягчение передка»: Тука раскрыл патовую ситуацию с контрабандой в зоне ООС, 2019).

У зоні конфлікту мають місце економічні практики й меншого масштабу. С. Хобта наводить наступні приклади:

1. На підконтрольній території з невідконтрольованих постачають дрібні партії окремих товарів (наприклад, у Донецькій області – рибу), а з підконтрольних доставляють замовлені через Інтернет/Нову пошту товари (наприклад, Oriflame, Mary Kay та інше) і т. п.

2. Надаються послуги з оформлення пропуску на сайті СБУ, які затребовані серед літніх людей без навичок роботи з комп'ютером і Інтернетом.

3. Послуга «пенсійний тур» на підконтрольну територію (з мінімальними чергами відвезуть на підконтрольну територію, нададуть необхідну реєстрацію на неокупованій частині України, а також познайомлять з людиною з Пенсійного фонду, яка допоможе швидко, поза чергами, оформити пенсію).

4. Транспортні послуги, пов'язані з обмінанням черги на КПВВ.

5. Робота, так званих, «рікшей» (можна замовити проїзд на кустарно облаштованій колясці (взимку – санчатах) по території КПВВ.

6. Послуги «тачечників»/«саночників» (взимку) (на саморобних тачках вручну перевозяться коробки з товаром на невідконтрольній території) (Хобта, 2018, с. 142–143).

Загальновідомим є факт, що не всі ВПО постійно проживають на території, яка підконтрольна українській владі. Вони постійно мігрують з метою підтвердження свого права на певні державні гарантії, зокрема пенсійне забезпечення. В Україні створюються механізми контролю за такого типу переселенцями. Разом з тим проблема постійної міграції пенсіонерів через лінію розмежування отримує неоднозначну оцінку. Наприклад, координатор систем ООН в Україні Ніл Вокер заявляє, що «в Організації Об'єднаних Націй серйозно стурбовані практикою припинення соціальних виплат та пенсій деяким переселенцям та жителям тимчасово окупованих територій України... всі громадяни мають право на соціальні виплати, незалежно від того, де вони живуть, є пенсіонерами чи ВПО» (В ООН стурбовані позицією української влади щодо соціальних виплат для жителів ОРДЛО та переселенців, 2017). Водночас можна зрозуміти і позицію української влади. Ще у 2016 р. П. Розенко відзначав: «Перед нами

два головних завдання – не допустити перетікання коштів держбюджету на окуповані території і забезпечити права, своєчасну виплату пенсій і соцдопомог тим людям, які переїхали на постійне місце проживання на підконтрольну українській владі територію» (Розенко обіцяє переселенцям спрощену реєстрацію, 2016).

Постійна міграція ВПО через лінію розмежування створює цілу систему, яка їх обслуговує. Як вже зазначалося, активно надаються посередницькі послуги при оформленні різного роду допомоги для переселенців (Верховод, 2018, с. 9–10). По м. Старобільськ розклеєні об'яви щодо реєстрації ВПО, яка є необхідною умовою отримання грошових компенсацій від держави. На фейсбуці у групі «Типовий Старобільськ» навіть був розміщений матеріал, в якому називалися прізвища конкретних осіб, які, вірогідно, займаються наданням таких послуг.

Деякі місцеві жителі реєструють за своєю адресою знайомих і мають за це грошову винагороду. У разі необхідності повідомляють про можливі перевірки.

Офісні приміщення, колишні магазини, частини кафе поступово трансформуються в міні-готелі та хостели, які покликані задовольнити потреби приїжджих з окупованих територій. Масштаби цих перетворень на прикладі Старобільська свідчать про прибутковість означених послуг.

Економічні практики, породжені збройним конфліктом, мають місце також і на окупованій території Донбасу. Слід відзначити, що інформація з даного приводу є вкрай обмеженою з огляду на неможливість проведення повноцінних досліджень в ОРДЛО. Разом з тим є приклади теоретичного осягнення повсякденності окупованих територій. М. Чаплик на основі авторського дослідження описує роль криміналітету в російсько-українській війні. Він підкреслює, що кримінальні процеси в ОРДЛО виходять на новий рівень. З кінця 2015 р. на окупованих територіях зникають явні кримінальні угруповання та відкритий бандитизм (Чаплик, 2020, с. 32). Натомість мають місце нелегальні практики – корупція, розкрадання гуманітарної допомоги, контрабанда вугілля, металу, алкоголю, тютюну тощо, відбирання підприємств,

бізнесу, власності, майна, здирництво та ін. (Чаплик, 2020, с. 32–33).

Про буття окупованих територій пише А. Яковенко. Він наводить приклади «пенсійного туризму», «медичного туризму», а також «освітніх міграцій» причому по обидві сторони лінії розмежування (Яковенко, 2019, с. 147).

Налагодження нелегальних практик отримання доходів свідчить про вражаючу здатність людини пристосовуватись до будь-яких умов. Проблема адаптації суспільства в умовах війни знаходить відображення не лише в науковому дискурсі. У зв'язку з цим варто згадати п'єсу Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти». Ганна Фірлінг не є найпоширенішим типом особистості в умовах війни. Разом з тим вона є уособленням певного кола людей, які навіть за екстремальних умов відстоюють свої інтереси та борються за вигоду. Знаходячись на вершині ділового успіху, матінка Кураж зазначає: «Ви не переконаєте мене, що війна – це погано. Вірно, вона знищує слабких, але вони і в мирний час гинуть. Зате своїх людей вона годує краще».

Висновки.

Сучасний світ постійно змінюється. З огляду на те, що конфлікти супроводжують всю історію людства, вони також трансформуються в нові незнані раніше форми. Дослідники вважають, що класичні війни між великими державами не є можливими, бо вони загрожують існуванню всього людства через наявність ядерної зброї. Разом з тим війни не зникли. Вони перемістилися у країни Третього світу. У різних точках планети тривають та виникають нові війни малої інтенсивності. Обслуговування потреб таких збройних протистоянь стали складовою глобальної економічної системи. Свідченням цього є щорічні доходи оборонних корпорацій.

Вплив збройних конфліктів на економіку можна розглядати в двох аспектах – глобальному та локальному. Наявність війн малої інтенсивності в різних частинах світу підживлює економіку через бурхливий розвиток військово-промислового комплексу, а також можливості екстерналізації витрат капіталістичної системи (І. Кононов). У локальному масштабі будь-яке збройне протистояння є руйнівним для економіки країни, орієнтованої на функціонування в мирний час. Набуття

конфліктом затяжного характеру спричиняє переформатування життя суспільства в усіх аспектах. Економічна система адаптується та породжує нові практики. Виникають парадоксальні ситуації, коли з'являються можливості «заробляти» на конфлікті, а відтак і особи, які зацікавлені у його збереженні.

Збройне протистояння на Донбасі є новим типом конфлікту. Найчастіше його називають гібридною війною. Разом з тим існують й інші назви – сірі війни, не конвенційні війни за дорученням тощо. З огляду на тривалість збройного конфлікту

на Донбасі, він спричинив появу різного роду економічних практик – як легальних (наприклад, збільшення об'ємів військових замовлень, сфера послуг для постійно мігруючих ВПО тощо), так і нелегальних (наприклад, контрабанда товарів через лінію розмежування). Вони стали частиною повсякденності не лише прифронтових зон Донбасу, а і всієї країни. Війна стає фоном щоденних життєвих практик. Таким чином людина черговий раз підтвердила свою унікальну здатність адаптації до будь-яких умов.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

В ООН стурбовані позицією української влади щодо соцвиплат для жителів ОРДЛО та переселенців. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/v-oon-sturbovani-poziciyeyu-ukrayinskoyi-vladi-schodo-socviplat-dlya-zhiteviv-ordlo-ta-pereselenciv-232351_.html (дата звернення 21.09.2018).

Верховод Л. І. Ставлення жителів прифронтових зон Донбасу до нелегальних практик отримання доходів (на прикладі молоді). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21, № 8. С. 5–11. <https://doi.org/10.15421/1718997>.

Верховод Л. І. Тіньові практики в структурі економічної поведінки жителів прифронтових зон Донбасу (за результатами дослідження у 2017 р.). *Український соціологічний журнал*. 2017. Вип. 17–18. С. 100–105. URL: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/11535>.

Візниця Ю. В. Нова «холодна» чи світова «гібридна» війна? *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2018. Вип. 22. С. 27–30.

Возьний К. З. Війна: від економічних мотивів до наслідків. *Економічний часопис - XXI*. 2010. № 9–10. С. 12–18. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/6274>.

Зацепина К. В. Войны и экономика. *Журнал международных исследований развития* (МИР). 2014. № 1. URL: <https://www.hse.ru/data/2014/04/20/1319308649/1.%20%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B%20%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%20%D0%97%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A.%D0%92..pdf>.

Кононов И. Ф. Донбасс: лаборатория войны, место социальной катастрофы. *Социологические исследования*. 2019. Т. 45. № 7. С. 152–163. URL: <http://socis.isras.ru/files/File/2019/7/Kononov.pdf>.

Кононов И. Ф. Мировая гибридная война или буржуазный бланкизм? Эссе памяти концепта гибридной войны. Пусть покоится с миром. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Вип. 39. С. 146–153.

Кононов І. Теорія масової свідомості: можливості та обмеження в умовах неконвенційної війни (за результатами досліджень на вільній території Луганської області). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21, № 5. С. 28–47. <https://doi.org/10.15421/171866>.

Корчагин С. Ведущие мировые производители вооружения. *Зарубежное обозрение*. 2016. № 9. С. 32–40. URL: http://factmil.com/publ/vpk/aviacionnaja_promyshlennost/vedushhie_mirovye_proizvoditeli_voouzhenija_2016/17-1-0-1043.

Кулицький С. Економічна складова гібридної війни Росії проти України. *Україна: події, факти, коментарі*. 2016. № 20. С. 44–57. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr20.pdf>.

Кулицький С. Сучасний стан української економіки та оцінки перспектив її розвитку у 2017 році. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 1. С. 46–62. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr01.pdf>.

Кучер Л. Воєнний конфлікт на Сході України: економічний аспект. *Сучасна війна: гуманітарний аспект: тези доповідей, 31 травня – 1 червня 2018 р.* Харків : Харківський національний університет повітряних сил ім. І. Кожедуба, 2018. С. 149–153.

Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 55–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_2_12.

НАКО. Перетинаючи межу: нелегальна торгівля з окупованим Донбасом, що підриває оборону. 2017. URL: <https://nako.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Peretynayuchy-mezhu.-Nelehalna-torhivlya-z-okupovanyim-Donbasom-scho-pidryvaje-....pdf>.

«Размягчение передка»: Тука раскрыл патовую ситуацию с контрабандой в зоне ООС. URL: <https://www.obozrevatel.com/economics/ostanovit-nevozmozhno-tuka-raskryil-situatsiyu-s-kontrabandoy-v-zone-oos.htm> (дата обращения 25.04.2020)

Розенко обіцяє переселенцям спрощену реєстрацію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2018575-rozenko-obicae-pereselencam-sprosenyu-reestraciю.html> (дата звернення 21.08.2020).

Світова гібридна війна: український фронт: моногр. / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.

Скрынченко Б. Л. Развитие военной экономики в 20-м веке. *Вестник Московского университета имени С. Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление*. 2015. № 1 (12). 57 – 61. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/razvitiye-voennoy-ekonomiki-v-20-m-veke>.

Українець Л., Яблонська А., Кравець Ю., Стасина Ю. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації). URL: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.

Хобта С. В. Простір регіону в воєнний час: нові кордони і переміщення населення. *Масова свідомість в зоні воєнного конфлікту на Донбасі*. Монографія / наук. ред. І. Ф. Кононов. Старобільськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2018. С. 139–149.

Хомский Н. Мир без войны. Избранное / пер. с англ. С. Александровский, В. Глушаков. Москва : Энциклопедия-ру; Харьков : Фолио, 2016. С. 559–585.

Чаплик М. Участь криміналітету в гібридній війні: погляд крізь призму українських реалій. *Український соціологічний журнал*. 2020. № 21. С. 25–36. URL: <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2019-21-03>.

Чистий дохід Укроборонпрому зріс на третину. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/companies/4126690-chystiy-dokhid-ukroboronpromu-zris-na-tretynu> (дата звернення 03.05.2020)

Эксперты о том, кому выгодно вооруженные конфликты (А. Мовчан, К.-Х. Паке, В. Жарков). URL: <https://lenta.ru/articles/2016/02/27/war/> (дата обращения 03.06.2020).

Яковенко А. В. Социолог в условиях вооруженного противостояния в Донбассе. *Социологические исследования*. 2019. Том 45. № 7. С. 143–151. URL: <http://socis.isras.ru/files/File/2019/7/Yakovenko.pdf>.

SIPRI: Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2019. 2020. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932019%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf>.

SIPRI: Military expenditure by country, in constant (2018) US\$ m., 1988-2019 (see below for 1999-2009). 2020. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932019%20in%20constant%20%282018%29%20USD.pdf>.

Top 100 for 2020. URL: <https://people.defensenews.com/top-100/> (дата звернення 15.06.2020)

REFERENCES

Chaplyk, M. (2020). Uchastj kryminalitetu v ghibrydnij vijni: pohljad krizj pryizmu ukrajinsjkykh realij [The participation of criminals in a hybrid war: a look through the prism of Ukrainian realities]. *Ukrajinsjkyj sociologichnyj zhurnal – Ukrainian Sociological Journal*, 21, 25–36. Retrieved from <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2019-21-03> [in Ukrainian].

Chystyj dokhid Ukroboronpromu zris na tretynu [Ukroboronprom's net income increased by a third]. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/business/companies/4126690-chystiy-dokhid-ukroboronpromu-zris-na-tretynu> [in Ukrainian].

Homskij, N. (2016). Mir bez vojny [World Without War]. *Izbrannoe – Selected*. (S. Aleksandrovskij, V. Glushakov, Trans.). (pp. 559–585). Moskva: Jenciklopedija-ru; Har'kov: Folio [in Russian].

Jakovenko, A. V. (2019). Sociolog v uslovijah vooruzhennogo protivostojanija v Donbasse [Sociologist in context of armed conflict in Donbass]. *Sociologicheskie issledovanija – Sociological Studies*, 45 (7), 143–151. Retrieved from <http://socis.isras.ru/files/File/2019/7/Yakovenko.pdf> [in Russian].

Jeksperty o tom, komu vygodny vooruzhennye konflikty (A. Movchan, K.-H. Pake, V. Zharkov) [Experts on who benefits from armed conflicts (A. Movchan, K.-H. Pake, V. Zharkov)]. Retrieved from <https://lenta.ru/articles/2016/02/27/war/> [in Russian].

Khobta, S. V. (2018). Prostir regionu v vojennyj chas: novi kordony i peremishhennja naseleennja [The space of the region in wartime: new borders and population movements] // *Masova svidomistj v zoni vojennoho konfliktu na Donbasi – Mass consciousness in the zone of military conflict in Donbass*. I. F. Kononov (Ed.). (pp. 139–149). Starobil'sjk: DZ «Lughansjkyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].

Kononov, I. (2018). Teorija masovoji svidomosti: mozhlyvosti ta obmezhenja v umovakh nekonvencijnoji vijny (za rezul'tatamy doslidzhenj na vil'nyj terytoriji Lughanskoji oblasti) [Theory of Mass Consciousness: opportunities and limitations under conditions of unconventional warfare (Based on the results of studies on the Government controlled territory of Luhansk oblast)]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Ghrani» – Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(5), 28–47. <https://doi.org/10.15421/171866> [in Ukrainian].

Kononov, I. F. (2017). Mirovaya gibridnaya vojna ili burzhuznyy blankizm? Esse pamyati kontsepta gibridnoj vojny. Pust pokoitsya s mirom [World Hybrid War or Bourgeois Blanquism? Hybrid War Concept Memory Essay. May it rest in peace]. *Visnyk Kharkiv'sjkoj nacional'noho universytetu im. V. N. Karazina, Serija «Sociologichni doslidzhenja suchasnogo suspil'stva: metodologija, teorija, metody» – Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Sociological Studies of Contemporary Society: Methodology, Theory, Methods»*, 39, 146 – 153 [in Russian].

Kononov, I. F. (2019). Donbass: laboratorija vojny, mesto social'noj katastrofy [Donbass: laboratory of the modern war and a place of social disaster]. *Sociologicheskie issledovanija – Sociological Studies*, 45 (7), 152–163. Retrieved from <http://socis.isras.ru/files/File/2019/7/Kononov.pdf> [in Russian]

Korchagin, S. (2016). Vedishchie mirovyie proizvoditeli vooruzheniya [The world's leading arms manufacturers]. *Zarubezhnoe obozrenie – Foreign review*, 9, 32–40. Retrieved from http://factmil.com/publ/vpk/aviacionnaja_promyshlennost/vedushhie_mirovyie_proizvoditeli_vooruzheniya_2016/17-1-0-1043 [in Russian].

Kucher, L. (2018). Vojennyj konflikt na Skhodi Ukrainy: ekonomichnyj aspekt [The military conflict in eastern Ukraine: the economic aspect]. *Suchasna vijna: ghumanitarnyj aspekt – Modern war: the humanitarian aspect*. (pp. 149–153). Kharkiv: Kharkivskijj nacionalnijj universytet povitryanjkh syl im. I. Kozheduba [in Ukrainian].

Kulycykijj, S. (2016). Ekonomichna skladova ghibrydnoji vijny Rosiji proty Ukrainy [The economic component of Russia's hybrid war against Ukraine]. *Ukraina: podiji, fakty, komentari – Ukraine: events, facts, comments*, 20, 44–57. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr20.pdf> [in Ukrainian].

Kulycykijj, S. (2017). Suchasnyj stan ukrajinskoji ekonomiky ta ocinky perspektiv jiji rozvytku u 2017 roci [The current state of the Ukrainian economy and assessments of its development prospects in 2017]. *Ukraina: podiji, fakty, komentari – Ukraine: events, facts, comments*, 1, 46–62. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr01.pdf> [in Ukrainian].

Macijevskijj, Ju. (2019). V. Vnutrishnij konflikt chy prykhovana aghresija: akademichna dyskusija i ekspertni ocinky vijny na Donbasi [Internal Conflict or Hidden Aggression: Competing Accounts and Expert Assessments of the War in Ukraine's Donbas]. *Politychne zhyttja – Political life*, 2, 55–68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_2_12 [in Ukrainian].

NAKO. (2017). Peretynajuchy mezhu: nelegaljna torghivlja z okupovanyj Donbasom, shho pidryvaje oboronu [Crossing the line: how the illegal trade with occupied Donbas has undermined defence integrity]. Retrieved from <https://nako.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Peretynajuchy-mezhu.-Nelegalna-torghivlja-z-okupovanyj-Donbasom-scho-pidryvaje-....pdf> [in Ukrainian].

«Razmjagchenie peredka»: Tuka raskryl patovuju situaciju s kontrabandoj v zone OOS ["Softening the front end": Tuka revealed a stalemate with smuggling in the JFO zone]. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/economics/ostanovit-nevozmozhno-tuka-raskryl-situaciju-s-kontrabandoj-v-zone-oos.htm> [in Russian]

Rozenko obicjaje pereselencjam sproshhenu rejestraciju [Rozenko promises simplified registration to IDPs]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2018575-rozenko-obicae-pereselencjam-sproshhenu-rejestraciju.html> [in Ukrainian].

SIPRI: Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988–2019. 2020. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932019%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf>.

SIPRI: Military expenditure by country, in constant (2018) US\$ m., 1988–2019 (see below for 1999–2009). 2020. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932019%20in%20constant%20%282018%29%20USD.pdf>.

Skrynchenko, B. L. (2015). Razvitie voennoj jekonomiki v 20-m veke [The development of military economy in the 20th century]. *Vestnik Moskovskogo universiteta imeni S. Ju. Vitte, Serija 1: Jekonomika i upravlenie – Bulletin of the Moscow University named after S. Yu. Witte. Series 1: Economics and Management*, 1(12), 57–61. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/razvitie-voennoj-ekonomiki-v-20-m-veke> [in Russian].

Ghorbulina, V. P. (2017). Svitova ghibrydna vijna: ukrajinskoji front [The World Hybrid War: Ukrainian Forefront]. Kyiv, Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

Top 100 for 2020. Retrieved from <https://people.defensenews.com/top-100/>.

Ukrajinec, L., Jablonska, A., Kravec, Ju., & Stasyna, Ju. (2015). Kompleksna ocinka ekonomichnoji sytuaciji v Ukraini u 2014–2015 rr. (chastyna 1: Zaghaljna ocinka makroekonomichnoji sytuaciji) [Comprehensive assessment of the economic situation in Ukraine in 2014–2015 (part 1: General assessment of the macroeconomic situation)]. Retrieved from <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoji-situaciji-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastyna-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoji-situaciji/> [in Ukrainian].

V OON sturbovani pozycijeju ukrajinskoji vlady shhodo socvyplat dlja zhyteliv ORDLO ta pereselenciv [The UN is concerned about the position of the Ukrainian authorities on social benefits for residents of ORDLO and displaced persons]. Retrieved from https://dt.ua/ECONOMICS/v-oon-sturbovani-pozyciyeyu-ukrayinskoyi-vladischo-socvyplat-dlya-zhyteliv-ordlo-ta-pereselenciv-232351_.html [in Ukrainian].

Verkhovod, L. I. (2017). Tinjovi praktyky v strukturi ekonomichnoji povedinky zhyteliv pryfrontovykh zon Donbasu (za rezuljtatamy doslidzhennja u 2017 r.) [Shadow practices in the structure of economic behavior of residents of the Donbas front-line zones (according to the survey in 2017)]. *Ukrajinskoji sociologichnij zhurnal – Ukrainian Sociological Journal*, 17–18, 100–105. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/11535> [in Ukrainian].

Verkhovod, L. I. (2018). Stavlennja zhyteliv pryfrontovykh zon Donbasu do nelegalnykh praktyk otrymannja dokhodiv (na prykladi molodi) [The attitude of the population of the Donbas front-line zones to the illegal forms of the income receipt (for example of young people)]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Ghrani» – Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(8), 5–11. <https://doi.org/10.15421/1718997> [in Ukrainian].

Viznytsia, Y. V. (2018). Nova «kholodna» chy svitova «ghibrydna» vijna? [New «Cold» War or World «Hybrid» War?] *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologiji – Current problems of philosophy and sociology*, 22, 27–30 [in Ukrainian].

Voznyi, K. Z. (2010). Vijna: vid ekonomichnykh motyviv do naslidkiv [War: from the economic motives to the consequences]. *Ekonomichnyj chasopys – XXI – Economic Annals-XXI*, 9–10, 12–18. Retrieved from <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/6274> [in Ukrainian].

Zacepina, K. V. (2014) Vojny i jekonomika [War and economy]. Zhurnal mezhdunarodnyh issledovanij razvitiya (MIR) – *Journal of International Development Studies*, 1. Retrieved from <https://www.hse.ru/data/2014/04/20/1319308649/1.%20%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B%20%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%20%D0%97%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A.%D0%92..pdf> [in Russian].

Верховод Лілія

Кандидат соціологічних наук, доцент
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка

Email: verhliliia@gmail.com

Verkhovod Liliia

Candidate of Sociological Sciences, Assos. Prof.
Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: 0000-0002-0089-8389

Цитування: Верховод, Л. (2020). Війна та економіка: легальні та нелегальні практики отримання доходів. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (8), 14–25. doi: 10.15421/172071

Citation: Verkhovod, L. (2020). Viina ta ekonomika: lehalni ta nelehalni praktyky otrymannia dokhodiv [War and economy: legal and illegal practices of income generation]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (8), 14–25. doi: 10.15421/172071

Стаття надійшла / Article arrived: 03.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 03.10.2020